
K fenoménům věčné všední společnosti: Sto let od narození Harolda Garfinkela¹

Věhlas a kontroverze chodí často pospolu. V dějinách soudobé sociologie je jen málo osobností, které by toto tvrzení dokládaly lépe než Harold Garfinkel, od jehož narození uplyne 29. října 2017 právě sto let. Pro některé originální myslitel, který zásadně přispěl k rozvoji sociologického myšlení [Alexander 1985: 35; Lemert 2002], pro jiné jen přeceňovaný „šarlatán“, s jehož názory zásadně nesouhlasili [Coser 1975: 696–700; Berger 2012: 91]. S geografickým i časovým odstupem snad můžeme některé z dobových sporů nahlédnout střízlivěji, určitá nedorozumění ohledně Garfinkelovy sociologické perspektivy však přetrvávají i v českém prostředí. Cílem tohoto výročního medailonu je – s přihlédnutím k právě uvedeným kontroverzím – poskytnout ucelený a stručný přehled Garfinkelovy mnohaleté vědecké dráhy.² Rozčlenit ji můžeme do tří hlavních etap (1948–1967, 1967–1986, 1986–2011), jež tvoří základní osnovu textu.

Je-li etnometodologii někdy vyčítán nezáměr o „závažné“ a „velké“ celospolečenské otázky [Coser 1975: 698], Garfinkelova cesta k sociologii možná překvapí. Třebaže jeho vůbec první publikace [1940] nebyla vědeckou studií, ale prozaickým povídkovým ztvárněním praktických dopadů rasové segregace, jeho zájem o palčivá společenská témata už se tu zrcadlí jasně. V Garfinkelově dalším textu [1949], založeném na magisterské práci z roku 1942, opět spatřujeme téma rasismu v tehdejší americké společnosti. Garfinkel se zde zaměřil na rozdíly v přístupu soudních porot k obviněním z vraždy s ohledem na barvu pleti obžalovaných a obětí. Kromě analýzy statistických údajů do svého výzkumu zapojil i pečlivá zúčastněná pozorování soudních procesů. Právě zde, v prostředí prostoupeném výpověďmi aktérů o vlastních činech a obecnou snahou o znovunastolení pořádku, patrně Garfinkel poprvé zahlédl samotný sociální řád nikoliv jako objektivní skutečnost, ale jako průběžný výdobytek praktického jednání zúčastněných [vom Lehn 2014: 36]. Snad právě v prvních letech Garfinkelovy dlouhé kariéry bychom měli hledat vysvětlení jeho intelektuálního charakteru [Pollner 2012a: 37–38; Rawls 2013].

Někteří badatelé připomínají i jeho účetnické vzdělání a fakt, že právě mnohознаčný anglický termín „account“ (zhruba odpovídající českému „výkaz“ ne-

¹ Vznik textu byl podpořen projektem Grantové agentury České republiky (GAČR) č. 15-14478S s názvem „Homo Sociologicus Revisited“, který je v letech 2015–2017 řešen na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Za podnětné komentáře k prvotním verzím tohoto medailonku děkuji Jiřímu Nekvapilovi, Miroslavu Paulíčkovi a Jiřímu Šubrtovi.

² Základní biografické informace o Garfinkelovi v češtině lze nalézt např. u Auera [2014: 120–121] či Sanigové [2008: 62–63].

bo také „účet“) se stal jedním z klíčových etnometodologických pojmů [Rawls 2011]. Setrvalost základních rysů Garfinkelova myšlení ostatně dokládá i další raná práce s názvem *Seeing Sociologically: The Routine Grounds of Social Action*, která byla sepsána jako plánovaná (nakonec však neodevzdaná) disertace v roce 1948 a vydána až po bezmála šedesáti letech [Garfinkel, Rawls 2005]. Garfinkel se zde hodlal zabývat „komunikačním úsilím“ a různými módy vzájemného porozumění ve vybraných „dyadických vztazích“, což předznamenává nejen ústřední téma indexikalit v jeho pozdějším díle, ale také zájem o práci Alfreda Schütze, jehož koncepci „kognitivního stylu“ chtěl empiricky ověřit. Doktorský titul pak Garfinkel získal pod vedením Talcotta Parsonse za práci *The Perception of the Other: A Study of Social Order* (1952). K sociologické teorii svého školitele zachovával po celý život upřímný respekt, ale zároveň ji už ve své disertaci podrobil důkladné kritice. I zde lze nalézt motivy, jež se později stávají nedílnou součástí etnometodologické perspektivy, stejně jako základy alternativního programu sociologie, který Garfinkel cíleně zformuloval teprve později [Koschmann 2012].

V tomto světle už nepřekvapí, že ačkoliv Garfinkelovy *Studies in Ethnomethodology* vyšly teprve ve druhé polovině šedesátých let, o „etnometodách“ mohli poprvé slyšet účastníci kongresu Americké sociologické asociace již v roce 1954. Se svými spolupracovníky F. Strodtbeckem a S. Mendlovitzem zde Garfinkel přednesl příspěvek o rozhodování soudních porot, založený na analýze zvukových nahrávek jejich rokůvání. Sám Garfinkel později tento výzkum připomínal na různých místech [Garfinkel 1974: 15; Garfinkel, Rawls 2002: 96–97], když vyprávěl, jak se svými kolegy zvažovali využití Balesovy analýzy interakčního procesu k rozboru nahrávek. „Díky Balesově metodě bychom určitě zjistili, jaké rysy zasedání poroty z ní dělají malou skupinu,“ poznamenal prý tehdy chicagský sociolog Edward Shils, který výzkumný projekt vedl, „ale nedozvíme se, jaké rysy jejího zasedání dělají porotu porotou.“ Garfinkel a Mendlovitz se tedy rozhodli pro analýzu nahrávek vypracovat vlastní postup. Cílem mělo být zachytit – jak to formuloval Garfinkel později – tento „unikající fenomén“ sociologie, tj. vyhnout se obvyklé sociologické tendenci analyticky odhlížet od toho, co je právě specifické a jedinečné pro určitou situaci (skupinu, jednání, kontext), a zároveň se vyhnout tendenci odmýšlet si vše, co danou situaci činí právě touto situací.

Uveďme si ještě jiný příklad: vyšetření na poliklinice je pro samotné aktéry něco zcela jiného než návštěva pošty. Z pohledu sociologie jde nicméně o totožný jev – řekněme – institucionalizované sociální interakce v prostředí byrokraticky uspořádané organizace. Sociologie tak ve snaze hledat obecné invarianty, struktury a zákonitosti přehlíží právě to, co je pro samotné jednající osoby jádrem věci a směrodatnou, očividně zjevnou a společně utvářenou „podstatou“ či „smyslem“ určité situace *tady-a-teď*. A právě zde spočívají kořeny Garfinkelova jedinečného pokusu o rekonceptualizaci („respecifikaci“) sociologie, které dále směřují až k publikaci klíčových *Studies in Ethnomethodology* [1967]. Jejich vydání v letech,

kdy se v americké sociologii projevuje nespokojenost s dlouhodobou dominancí pozitivistických přístupů a strukturního funkcionalismu, je tedy vhodné do značné míry považovat za shodu okolností.

Nemohu se zde souhrnně zabývat programovými principy etnometodologie jako takové. Odkázat lze v těchto záležitostech na úvodník Jiřího Nekvapila k monotematickému číslu *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review* [2010] nebo na kapitolu o Garfinkelovi v českém překladu knihy Petera Auera [2014: 120–128], kde čtenář nalezne také odkazy na další relevantní literaturu. Zbývající řádky tohoto medailonu chci spíše věnovat – u nás už méně známému – pokračování Garfinkelovy kariéry po vydání *Studies in Ethnomethodology*. I přes rozporuplné přijetí této knihy lze přelom šedesátých a sedmdesátých let označit za období rozvoje, diferenciaci i fragmentarizace etnometodologie [srov. Maynard, Clayman 1991]. Mezi nejživotaskopnějšími výhonky etnometodologie začíná dominovat konverzační analýza, jež se však někdy původním etnometodologickým idejím vzdaluje natolik, že je dnes občas považována i za samostatný obor. Její výsledky přesvědčivě a v detailech ukazují, jak se lidé vzájemně orientují v rutinním sociálním jednání (běžném rozhovoru) a jak dosahují sdíleného porozumění pro zcela praktické účely prostřednictvím fenoménů, jako je střídání mluvčích v rozhovoru, zahajování a ukončování rozhovoru, společný smích, a mnohých dalších. Zrod konverzační analýzy je spojován se jménem Harveyho Sackse (1935–1975), který její hlavní témata rozvíjel v přednáškách na Kalifornské univerzitě už od roku 1964 [Sacks 1992; v češtině srov. Auer 2014: 129–139; Sacks 2016].

Třebaže Garfinkela se Sacksem pojily blízké vztahy, sám ke konverzačním analytikům nikdy nepatřil a jeho vlastní zájmy se v sedmdesátých letech ubíraly odlišnými směry. Hluboké zaujetí fenomenologií, které se u Garfinkela projevovalo už od čtyřicátých let v odkazech na dílo Husserla, Gurwitsche a Schütze, směřuje k pozdější inspiraci filosofií Maurice Merleau-Pontyho a jeho fenomenologií tělesnosti. Spíše než konkrétní praktiky udržování sdíleného společenského řádu se postupně do ohniska Garfinkelova zájmu dostává tělesné jednání prožívané *tady-a-teď* v rozmanitých institucionálních kontextech. Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let se soustředil na ambiciózní a radikální projekt „hybridních studií“ práce a pracovišť, jež měly stejnou měrou přispívat jak k etnometodologickému poznání, tak k vědění v příslušném studovaném oboru. Během této doby Garfinkel publikuje velmi střídmost, ačkoliv – jak vzpomíná jeho tehdejší doktorand Michael Lynch [2012: 164–167] – intenzivně píše každý den. Lynch nabízí několik vysvětlení Garfinkelovy „publikační krize“, aspoň zčásti však patrně šlo o obavu z podobných nepochopení a dezinterpretací, jakých se dostalo jeho knize z roku 1967.

Přelomovým a hojně citovaným se pak stal článek Garfinkela, Lynche a Livingstona [1981] o objevu, který učinili astronomové J. Cocke a M. Disney v lednu 1969, kdy během noční směny na americké Steward Observatoře vůbec poprvé empiricky zdokumentovali optický pulsar. Části jejich rozhovorů z této noci se

shodou okolností zaznamenaly na magnetofonový pásek a Garfinkel, Lynch a Livingston se tak v článku mohli obrátit k lokální specifičnosti „vědeckého objevu“. Z čeho se optický pulsar skládá ve smyslu konkrétní práce této dvojice astronomů v průběhu příslušné noci? Jak tito dva astronomové interakčně dosáhli zjištění, že jim jejich přístroje ukazují nebeský objekt určitého typu? Předmětem zájmu etnometodologů zde tedy není pulsar jako přírodní jev nebo fyzické těleso, ale praktické činnosti, které jej učinily zjevným. Klíčová je emergentní povaha těchto činností: nikdo z účastníků v žádném okamžiku neví, co přesně se stane za chvíli, a jejich jednání připomíná dovednou improvizaci. Garfinkel se svými kolegy podrobně zkoumá metody, kterých oba astronomové v průběhu samotné situace užívají k průběžnému ujasňování, co jim vlastně přístroje ukazují. Tyto členské metody čerpají ze sdílených kompetencí a vědění (např. znalost odborné terminologie) i rutinních praktických dovedností (např. ovládání přístrojů). Etnometodologická studia práce a pracovišť zahrnují poměrně kontroverzní metodologický požadavek nabytí členského vědění i na straně výzkumníka („jedinečná přiměřenost“, anglicky *unique adequacy*), jenž by měl být v ideálním případě do zkoumaného prostředí ponořen natolik, aby dovedl porozumět podstatě a smyslu jednotlivých interakčních praktik v jejich „samozřejmosti“ a „přirozenosti“. Jelikož jde o náročné kritérium, někteří badatelé se jím neřídí zcela striktně a přiklání se spíše k etnograficky orientovanému přístupu, kdy je výzkumník ve zkoumaném prostředí (zčásti) cizincem. Studium specializovaných činností je dnes v každém případě vedle konverzační analýzy druhou prosperující odnoží etnometodologie, k čemuž přispěla též Garfinkelem editovaná publikace *Ethnomethodological Studies of Work* [1986].

Garfinkel odchází z Kalifornské univerzity do důchodu v roce 1987 (třebaže zde nadále působí jako emeritní profesor). Během následujícího čtvrtstoletí jeho publikační aktivita opět roste a Garfinkel se mimo jiné navrácí i k dalšímu vyjasňování základních etnometodologických principů a hlubšímu výkladu vztahu etnometodologie a „konvenční“ sociologie [Garfinkel 1991, 1996, 2007]. Do této linie patří také Garfinkelova kniha připravená k vydání spolu s Anne W. Rawls [Garfinkel, Rawls 2002], v jejímž podtitulu se – možná na první pohled překvapivě – objevuje jméno Émila Durkheima. Není to však v Garfinkelově díle zdaleka poprvé: odkazem k Durkheimovu konceptu sociálních faktů začínají již *Studies* [Garfinkel 1967: vii]. V jakém ohledu se tedy Durkheimova sociologie k etnometodologii váže? Připomeňme, že pro Durkheima je objektivita sociálních faktů (tj. nahlížení sociálních faktů jako věcí) ústředním principem sociologického zkoumání. Garfinkel tuto souvislost (i s odkazem na etnometodologické čtení Durkheimových *Elementárních forem náboženského života*, které rozvinula Rawls [např. 1996]) vysvětluje těmito slovy:

[P]rogramovým úkolem etnometodologických zkoumání je specifikovat přirozeně prakticky vysvětlitelnou práci na utváření a popisování sociálních faktů věčné všední společnosti. Právě to jsou záležitosti sociálního řádu – fenomény všední společnosti, o kterých hovořil Durkheim. [...] I když běžně přijímané výklady Durkhei-

mova díla tvrdí opak, objektivní realita sociálních faktů je v jeho spisech od samého počátku pojímána jako distinktivní a jedinečný předmět zájmu sociologie. Této opomíjené snahy se ujala etnometodologie. [Garfinkel, Rawls 2002: 92–93]

Jinak řečeno, Garfinkelova etnometodologie nepovažuje objektivitu sociálních faktů za apriorní *předpoklad* sociologického zkoumání, ale za fenomén přirozeného světa a klíčový sociologický *problém*, který je třeba popsat a vysvětlit. Etnometodologická interpretace Durkheimova aforismu o objektivitě sociálních faktů se tak stává „alternativním, asymetrickým a neslučitelným“ souputníkem formální (rozuměj konvenční, neetnometodologické) sociologické analýzy. Konvenční sociologie se na otázku po povaze a utváření objektivitě sociálních faktů zaměřit nemůže, neboť tuto objektivitu od samého počátku předpokládá. Etnometodologie však nemá ostatní podoby sociologie nahradit, nýbrž doplnit: umožnit uchopení „totosti“ (latinsky *haecceitas*, anglicky *thisness*) samotných sociálních fenoménů, jež formálně analytické sociologii uniká. Ačkoliv Garfinkelův sociologický projekt začal radikalizací Parsonsovy sociologické teorie a snahou o její důslednou operacionalizaci s využitím inspirací ze Schütze, ústí nakonec až do nového vymezení samotných základů sociologie jakožto vědy [srov. Sharrock, Anderson 1986: 14, 24–38].

Úmrtí Harolda Garfinkela 21. dubna 2011 zřejmě vyznačilo konec jedné éry etnometodologie, už za jeho života se nicméně tato sociologická perspektiva začala ubírat mnoha různými a často nesourodými směry.³ Teprve následující roky a desetiletí naznačí, která odvětví sociální vědy inspirované etnometodologií mají trvalejší potenciál a v čem spočívají další přísliby etnometodologie do budoucna. Na pronikavé a nesmlouvavé otázky po povaze společnosti i sociologie, které Garfinkel svou prací vytrvale pokládal, bychom však neměli zapomenout dnes ani později (i když by to třeba leckomu mohlo být pohodlnější).

Jakub Mlynář

Literatura

- Alexander, J. C. 1985. „The ‘Individualist Dilemma’ in Phenomenology and interactionism.“ Pp. 25–58 in S. N. Eisenstadt, H. J. Helle (eds.). *Macro-Sociological Theory (Perspectives on Sociological Theory, Volume I)*. London: Sage.
- Auer, P. 2014. *Jazyková interakce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

³ I Garfinkelovo pojetí etnometodologie navíc prošlo určitým vývojem, ačkoliv nepanuje úplná shoda v tom, o jak fundamentální proměny se jednalo. Podle M. Pollnera [2012b] lze v rámci Garfinkelova díla dokonce mluvit o dvou různých etnometodologiích (Pollner je označuje jako verzi 1.0 a 2.0), které jsou v zásadních aspektech zcela odlišné. Jiní etnometodologové, jako například K. Liberman, naopak mezi „raným“ a „pozdním“ Garfinkelem žádný podstatný rozdíl nespatřují.

- Berger, P. L. 2012. *Dobrodružství náhodného sociologa*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Coser, L. A. 1975. „Presidential Address: Two Methods in Search of a Substance.“ *American Sociological Review* 40 (6): 691–700, <https://doi.org/10.2307/2094174>.
- Garfinkel, H. 1940. „Color Trouble.“ *Opportunity – Journal of Negro Life* 18 (5): 144–152.
- Garfinkel, H. 1949. „Research Note on Inter- and Intra-racial Homicides.“ *Social Forces* 61: 420–424, <https://doi.org/10.2307/2572490>.
- Garfinkel, H. 1967. *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Garfinkel, H. 1974. „On the Origins of the Term ‚Ethnomethodology‘.“ Pp. 15–18 in R. Turner (ed.). *Ethnomethodology*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Garfinkel, H. 1991. „Respecification: Evidence for Locally Produced, Naturally Accountable Phenomena of Order, Logic, Reason, Meaning, Method, etc. in and as of the Essential Haecceity of Immortal Ordinary Society, (i) – an Announcement of Studies.“ Pp. 10–19 in G. Button (ed.). *Ethnomethodology and the Human Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511611827.003>.
- Garfinkel, H. 1996. „Ethnomethodology’s Program.“ *Social Psychology Quarterly* 59 (1): 5–21, <https://doi.org/10.2307/2787116>.
- Garfinkel, H. 2007. „Lebenswelt Origins of the Sciences: Working out Durkheim’s Aphorism.“ *Human Studies* 30 (1): 9–56, <https://doi.org/10.1007/s10746-007-9046-9>.
- Garfinkel, H. (ed.). 1986. *Ethnomethodological Studies of Work*. London / New York: Routledge & Kegan Paul.
- Garfinkel, H., M. Lynch, E. Livingston. 1981. „The Work of a Discovering Science Construed with Materials from the Optically Discovered Pulsar.“ *Philosophy of the Social Sciences* 11 (2): 131–158, <https://doi.org/10.1177/004839318101100202>.
- Garfinkel, H., A. W. Rawls (ed.). 2002. *Ethnomethodology’s Program: Working Out Durkheim’s Aphorism*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Garfinkel, H., A. W. Rawls (ed.). 2005. *Seeing Sociologically: The Routine Grounds of Social Action*. Boulder / London: Paradigm Publishers.
- Koschmann, T. 2012. „Early Glimmers of the Now Familiar Ethnomethodological Themes in Garfinkel’s ‘The Perception of the Other’.“ *Human Studies* 35 (2): 175–192, <https://doi.org/10.1007/s10746-012-9243-z>.
- Lehn, D. vom 2014. *Harold Garfinkel: The Creation and Development of Ethnomethodology*. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Lemert, Ch. 2002. „The Pleasure of Garfinkel’s Indexical Ways.“ Pp. ix–xiii in H. Garfinkel, A. W. Rawls (ed.). *Ethnomethodology’s Program: Working Out Durkheim’s Aphorism*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Lynch, M. 2012. „Garfinkel Stories.“ *Human Studies* 35 (2): 163–168, <https://doi.org/10.1007/s10746-012-9222-4>.
- Maynard, D. W., S. E. Clayman. 1991. „The Diversity of Ethnomethodology.“ *Annual Review of Sociology* 17: 385–418, <https://doi.org/10.1146/annurev.so.17.080191.002125>.
- Nekvapil, J. 2010. „Úvodem k monotematickému číslu ‘Etnometodologické inspirace’.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 46 (4): 497–503.
- Pollner, M. 2012a. „Reflections on Garfinkel and Ethnomethodology’s Program.“ *American Sociologist* 43 (1): 36–54, <https://doi.org/10.1007/s12108-011-9146-x>.
- Pollner, M. 2012b. „The End(s) of Ethnomethodology.“ *American Sociologist* 43 (1): 7–20, <https://doi.org/10.1007/s12108-011-9144-z>.
- Rawls, A. W. 1996. „Durkheim’s Epistemology: The Neglected Argument.“ *American Journal of Sociology* 102 (2): 430–482, <https://doi.org/10.1086/230952>.
- Rawls, A. W. 2011. „Harold Garfinkel (Revised).“ Pp. 89–124 in G. Ritzer, J. Stepnisky (eds.). *The Blackwell Companion to Major Social Theorists*. London: Blackwell.

- Rawls, A. W. 2013. „The Early Years, 1939–1953: Garfinkel at North Carolina, Harvard and Princeton.“ *Journal of Classical Sociology* 13 (2): 303–312, <https://doi.org/10.1177/1468795X13477292>.
- Sacks, H. 1992. *Lectures on Conversation I–II*. Oxford: Blackwell.
- Sacks, H. 2016. „Čtvrtá přednáška (1964/1965): Improvizovaný přehled literatury.“ *Biograf* 63–64: 103–111.
- Sanigová, E. 2008. „Etnometodologie Harolda Garfinkela.“ Pp. 62–75 in J. Šubrt (ed.). *Soudobá sociologie II: Teorie sociálního jednání a sociální struktury*. Praha: Karolinum.
- Sharrock, W., B. Anderson. 1986. *The Ethnomethodologists*. Chichester / London / New York: Ellis Horwood / Tavistock Publications.